

Avrupa Ülkelerinden Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebini Etkileyen Faktörler: Panel Veri Analizi

Dr. Ümit Şengel^{1*}
Prof. Dr. Burhanettin Zengin²

Geliş tarihi: 19.09.2020
Kabul tarihi: 10.11.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 304-316
Yıl: 2020

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 06%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
Türkiye, umitsengel@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-1284-836X

² Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
Türkiye, bzengin@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-6368-0969

* Sorumlu yazar

ÖZ

Rekabetin giderek yoğunlaştığı turizm pazarında arz ve talep önemli kavramlar olarak öne çıkmaktadır. Destinasyonlar bu yoğun rekabet ortamında tercih edilebilmenin yollarını aramaktadır. Dolayısıyla her bir destinasyon için talebi etkileyen faktörlerin bilinmesi önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Avrupalı turistlerin Türkiye'ye olan taleplerini etkileyen faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, Batı Avrupa ve Avrupa Birliği ülkelerinin ekonomik, sosyo-demografik, turizm-seyahat ve teknoloji ile ilgili değişkenlerinden hangilerinin belirleyici olabildiği test edilmektedir. Araştırmada nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Analize edilen veriler ülkelere ait resmi verilerdir. Veri analizinde Panel veri ekonometrisi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre teknoloji değişkenleri dışındaki diğer değişkenlerin çoğunun Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye yönelik talebi etkilediği görülmektedir. Bununla beraber, Avrupa ülkelerinin ekonomik, sosyo-demografik ve turizm-seyahat yapılarıyla ilgili değişkenlerin bölgeden Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkilediği de tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Ülkeleri, Turizm Talebi, Türkiye, Panel Veri Analizi

Factors Affecting Tourism Demand for Turkey from the European Countries: Panel Data Analysis

Dr. Ümit Şengel^{1*}
Prof. Dr. Burhanettin Zengin²

First received: 19.09.2020
Accepted: 10.11.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 304-316
Year: 2020

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 06%

¹ Sakarya University of Applied Sciences,
Turkey, umitsengel@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-1284-836X

² Sakarya University of Applied Sciences,
Turkey, bzengin@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-6368-0969

* Corresponding Author

ABSTRACT

In the tourism market, where competition is increasingly intensified, supply and demand stand out as important concepts. Destinations are looking for ways to be preferred in this intense competitive environment. Therefore, it is important to know the factors affecting demand for each destination. In this study, the factors influencing the demands of European tourists to Turkey, which are intended to be identified. In this context, which of the economic, socio-demographic, tourism-travel and technology variables of Western European and European Union countries can be determined. Quantitative research methods were used in the research. The data subject to analysis are official data of the countries. Panel data econometrics are used in data analysis. Many of the other variables outside variables technology based on the results of the research shows that affect the demand for Turkey from the European countries. At the same time, economic, socio-demographic and tourism-travel structure variables of European countries have been detected that affect the demand for tourism to Turkey from the region.

Keywords: European Countries, Tourism Demand, Turkey, Panel Data Analysis

GİRİŞ

Dünyaya etkileri büyük boyutlara ulaşan küreselleşme bilimsel değerlendirmelerde kabul gören ve birçok alanda ağırlığını hissettiren modern terimlerden biridir. Kavram, iletişimi çok boyutlu ve hızlı seviyeye getirmektedir. Ayrıca ulusal pazarların dış ticaret ve sermaye dolaşımında serbest hareket etmeyi sağlayan bu süreç sayesinde ulusal firmalar ve pazarlar uluslararası bir kimliğe kavuşmaktadır. Bu durum rekabet şartları ağır bir uluslararasılaşma sürecini meydana getirmektedir (Taptık ve Keleş, 1998).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde (BİT) meydana gelen hızlı artış dünyayı küresel bir köy haline getirmektedir. BİT'lerdeki artış dünyayı küçük bir yer haline getiren yapıyla birçok alanda kendini hissettirmektedir. Başta ekonomi olmak üzere politika, insan hakları, çevre, kültür, hukuk gibi birçok alanda bu teknolojilerden istifade edilmekte ve bu alanlar bu teknolojilere göre şekillenmektedir. Bu alanların ortak özelliği en ufak değişimlerin bireysel veya toplumsal hayatı etkilemesidir. Dolayısıyla BİT'lerdeki gelişmeler küreselleşmeyi, küreselleşmedeki gelişmeler ise birey ve toplum yaşamını etkilemektedir (Çeken ve diğerleri, 2008).

Dünyada yaşanan bu gelişmelerin etkilediği spesifik ve en kedine has özellikleri bulunan alanların başında turizm gelmektedir. Turizm'de küreselleşme süreciyle paralel olacak şekilde 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak çok önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Bu süreçte turizm talebi hızlı bir artış gösterirken, ülkelerde bu talebe cevap verecek şekilde turistik yatırımlar yapmaya başlamıştır. Turizmde yaşanan bütün gelişmeler turizmi ekonomik güçleri olan büyük bir endüstri haline getirmiştir. Bu ekonomik güçler firma ve hane halkı düzeyinde mikro ekonomik etkiler anlamında kendini göstermekte ve ülkelere katkı sağlamaktadır. Ancak ülkelerin esas üzerinde durdukları turizmin makroekonomik etkileridir. GSMH, gelir, dış ödemeler dengesi, ekonomik büyüme, istihdam ve toplumsal kalkınma gibi birçok makroekonomik parametrede turizmin etkilerini görmek mümkündür (Çımat ve Bahar, 2003; Kar ve diğerleri, 2004).

Dış ticaretleri açık veren ülkeler döviz problemlerini çözmek için turizme ciddi şekilde önem vermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı döviz problemlerinin giderilmesi için üzerinde durulan bir alternatif kaynaktır (Topallı, 2015). Turizm bölgeler arasında yer alan kalkınma ve gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırması bakımından da önemlidir. (Avcıkurt, 2003; Alaeddinoğlu, 2006; Selçuk ve Çatal, 2007; Yeşiltaş ve Öztürk, 2008; Şengel, 2015; İbiş ve Batman, 2015). Ülkeler tüm ekonomik göstergeler başta olmak üzere turizmin sosyal, kültürel ve çevresel etkileri nedeniyle turizm faaliyetlerini geliştirmek için güçlü bir çaba harcamaktadır. Bu nedenle kendilerine yönelik olan turizm talebini etkileyen faktörleri tespit etmek ve buna göre hareket etmektedirler.

Bu araştırmada Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlerin ekonomik, sosyo-demografik, turizm-seyahat ve teknolojik değişkenler bağlamında tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Özellikle değişkenlerin turist gönderen ülkelerle ilgili olması çalışmayı farklı ve önemli kılmaktadır. Ayrıca teknoloji ve seyahatle ilgili değişkenlerin olması çalışmayı daha da önemli hale getirmektedir. Bundan hareketle 1992 yılından itibaren Türkiye'ye en çok turist gönderen Avrupa ülkeleriyle ilgili verilerin elde edilip analiz edilmesi hedeflenmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarının, Türkiye'nin turizm politikalarına uygun olacak şekilde yapılan tanıtım faaliyetlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Türkiye'ye olan turizm talebinde etkili olan faktörlerin turistlerin geldikleri ülkelere göre belirlenmesi, bu faktörlerin ön planda tutulduğu bir pazarlama sürecinin başarısını da beraberinde getirebilir.

LİTERATÜR TARAMASI

Turizm talebi ile ilgili çok sayıda çalışmanın literatürde yer aldığı bilinmektedir. Herhangi bir destinasyona yönelik talep tahminlerinin yapılması veya bu talebi etkileyen faktörlerin tespit edilmesi oldukça önemlidir. Çünkü destinasyonlar bu araştırmalarda ortaya çıkan sonuçlara göre hareket ederek turizm pazarında pay alabilmek için birtakım uygulamalara başvurmakta, turizm plan ve politikalarını buna göre belirleyen stratejiler izlemektedir.

Turizm talebini etkileyen faktörlerin ölçüldüğü çalışmalarda bağımlı değişken genellikle turist sayısı veya turizm geliridir (Dritsakis, 2004; Ouerfelli, 2008). Bağımsız değişkenler ise çalışmanın tasarımına bağlı olarak değişebilmektedir. Bu değişkenlerin en fazla yoğunlaştıkları konu ekonomidir. Bu nedenle,

gelir, hizmet fiyatları, seyahat maliyeti veya döviz kurları gibi değişkenlerin test edildiği çalışmalara sıklıkla rastlanılmaktadır (Lim, 1997). Bununla birlikte büyük spor organizasyonları, fuar veya sergiler, savaş veya diğer beklenmedik olayların da bağımsız değişken olarak kullanıldığı görülmektedir (Aydın ve diğerleri, 2015). Ayrıca büyük ekonomik krizler, saygın hastalıklar ve terör eylemleri gibi değişkenlerde kullanılmaktadır (Wang, 2009)

Uluslararası literatürde dış turizm talebinin belirleyici faktörlerinin tespit edilmesiyle ilgili çok sayıda çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmalardan en önemlilerinden biri de Gholipour ve arkadaşları (2014) tarafından gerçekleştirilmiştir. 80 ülke için 1999-2011 dönemindeki verilerle yapılan çalışmada bir ülkedeki özgürlük seviyesi ile dış pasif turizm talebi arasında ilişki tespit edilmiştir. Ülkelerin özgürlükleri kısıldıkça ülke insanları daha fazla seyahat eğilimi taşımakta ve dış turizme katılmak istemektedir. Bu bulgular için ülkelerin gelişmişlik kriteri önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani ülkelerin gelişmişliği düştükçe bu tespit anlam kazanmaya başlıyor.

Lim ve McAleer (2002) yıllık verilerle yapıları çalışmada Malezya'nın turizm talebini etkileyen faktörleri tespit etmeye çalışmıştır. Araştırmada uluslararası turizm talebi, ulaşım maliyetleri ve döviz kurları ile turizm arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi ortaya konmaktadır. İlgili çalışmada, reel gelirin bu değişkenlerle ortak bir ilişkisi tespit edilmemektedir. Bu açıklanabilir bir durumdur. Bazen veri alınan zaman periyodu, verisi alınan ülke grubu veya talebin olacağı ülkedeki modele dahil edilmeyen diğer değişkenler nedeniyle beklenmeyen sonuçlar ortaya çıkabilmektedir.

Dritsakis ve Athanasiadis (2000) Yunanistan'a yönelik turizm talebini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. İsveç, Finlandiya, ABD, Japonya, İsviçre ve Norveç gibi ülkelerden Yunanistan'a yönelik turizm talebi için hangi faktörlerin belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmaya göre ilgili ülkelerin kişi başına harcanabilir gelirleri Yunanistan'a yönelik talebi etkilememektedir. Ancak, ortalama toplam maliyetin ve seyahat maliyeti, yatırım, döviz kuru ve turist gönderen ülkelerin politik istikrarları bu talebi etkilemektedir. Yunanistan'daki terör ve şiddet eylemleri de etkisi diğerlerine oranla az olmakla birlikte turizm talebini etkilemektedir.

Dünya genelinde farklı ülkeler arası dış turizm talebi belirleyici unsurlarının araştırıldığı başka çalışmalarda söz konusudur. Crouch (1995), uluslararası turizm talebini etkileyen, gelir seviyesi, ulusal fiyat düzeyleri, döviz kurları, seyahat maliyetleri ve turizm pazarlama giderleri gibi faktörleri ortaya koymuştur. Turizm bölgesi tercihlerini etkileyen faktörleri ele alan Ouerfelli (2008), fiyat ve gelir gibi değişkenler yanında, rakip ülkelerin fiyatları ve arz faktörlerini ekonomik modeline ekleyerek bunların talepte belirleyici unsurlar olduğunu ortaya koymuştur. Habibi ve arkadaşları (2008) çalışmalarında Turizm talebini etkileyen kaynak ülkenin geliri, turizm fiyatları ve taşıma maliyetleri gibi değişkenleri tespit etmişlerdir. Wang (2009), döviz kurları, gelir, turizm fiyatları, seyahat maliyetleri gibi ekonomik faktörlerin, Schiff ve Becken (2011), turistlerin harcamaları ve ekonomik krizlerin, Jintranun ve arkadaşları (2011) politik istikrarsızlık, SARS salgını, tsunami, tüketici fiyat endeksi, kaynak ülkenin geliri, ulaşım maliyetleri ve döviz kurunun turizm talebini etkilediğini tespit etmiştir.

Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlerin incelendiği araştırmalar farklı dönemlerde çalışılmıştır. İçöz ve arkadaşları (1997) İsviçre, Hollanda, Finlandiya, Almanya, Avusturya, Belçika, İtalya, Fransa, İngiltere ve Yunanistan'dan Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörler olarak bir dizi bağımsız değişkeni incelemiştir. Çalışmada etkilerinin şiddeti değişmekle birlikte yatak kapasitesi, Türkiye'nin döviz kuru, seyahat acentesi sayısı, tüketici fiyat endeksi gibi değişkenlerin farklı ülkelerden Türkiye'ye yönelik turizm talebinin belirleyicileri olarak ortaya çıkmıştır.

Akış (1998) Türkiye en fazla turist gönderen 18 ülkeden Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlerin belirlemek için 13 yıllık dönemin verileriyle regresyon analizi gerçekleştirmiştir. Araştırmaya göre turistlere kaynaklık eden ülkelerin gelirleri ile göreceli fiyat ve reel döviz kuru gibi değişkenlerin talebi etkilediğini tespit etmiştir.

Aktaş (2005) yaptığı çalışmada turizm talebini ölçerken bağımlı değişken olarak turizm gelirlerini kullanmıştır. Araştırmada bağımsız değişkenler arz ve talep faktörleri bağlamında oluşturulmuştur. 20 yıllık dönemi kapsayan araştırma sonuçlarına göre Türkiye'nin turizm gelirlerini yatak kapasitesi, seyahat acentası, yabancı sermaye, döviz kuru, tanıtım bütçesi gibi değişkenler etkilemektedir.

Görmüş ve Göçer (2010) yaptıkları çalışmaya göre ülkeler arasındaki ticaret hacmi, yatak kapasitesi ve turist gönderen ülkelerin GSMH'si gibi değişkenler Türkiye yönelik turizm talebini olumlu etkilerken, ülkeler arası mesafe değişkeni bu talebi negatif olarak etkilemektedir. Kaya ve Canlı (2013) OECD ülkelerine yönelik yaptıkları çalışmada, bu ülkelerden Türkiye'ye yönelik turizm talebinin gelir, fiyat düzeyi, ve ikame destinasyonların fiyatları gibi değişkenlerce açıklandığını tespit etmiştir. Güneş ve Kabadayı (2015) ise Türkiye'nin turizm talebini etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmada, ziyaretçilerin kişi başı GSYİH'ları, nüfus sayıları, başkentlerinin İstanbul'a olan mesafeleri, Türkiye'ye ile olan politik ve askeri ilişkileri, din ve etnik yapılar gibi değişkenlerin Türkiye'ye yönelik turizm talebinde belirleyici faktörler olduğunu ortaya koymuştur.

YÖNTEM

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Veriler ülkelere ait istatistiklerden oluşan ikincil verilerdir. Araştırmanın tasarlanma aşamasında mümkün olduğu kadar geniş bir zaman aralığı ve farklı kategorideki Avrupa ülkelerinin araştırmaya dâhil edilmesi planlanmıştır. Gerek 24 Ocak liberal ekonomi kararları gerek 2634 sayılı turizm teşvik kanunu olmak üzere iki önemli gelişmenin 1980'li yılların başına denk gelmesi ve Türkiye'de turizm faaliyetlerini etkilemesi nedeniyle 1980 yılından başlanarak verilerin toplanması hedeflenmiştir. Bu amaçla 1980 yılından itibaren "milliyetlerine göre Türkiye'ye gelen turist sayısı" ve "milliyetlerine göre turistlerin Türkiye'de yaptıkları turizm harcaması" olmak üzere iki bağımlı değişkene ilişkin veri araştırması yapılmıştır. Türkiye'de turistlerin milliyetlerine göre yaptıkları turizm harcaması ile ilgili düzenli ve sistematik bir veri bulunmadığından, tek bağımlı değişken olarak "milliyetlerine göre Türkiye'ye gelen turist sayısı" değişkeni kullanılmıştır.

Yapılan çalışmalar ve değerlendirmeler sonucunda araştırma kapsamında kullanılan veri seti 1992-2017 yılları arasında kapsayan 26 yıllık bir dönem olarak kararlaştırılmıştır. Türkiye'ye yönelik turizm talebinin incelenmesi için veri Avrupa Birliği ve Batı Avrupa için analizler gerçekleştirilmiştir.

Bağımlı değişkene ait verilerin elde edilmesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü'nün turizm istatistiklerinden yararlanılmıştır. Ayrıca bu veriler TÜİK verileri de dikkate alınarak gözden geçirilmiştir. Turist gönderen ülkelere (Avrupa Birliği ve Batı Avrupa) ait ve bağımsız değişkenleri oluşturan ekonomik, sosyo-demografik, turizm-seyahat ve teknolojik değişkenlerden sayısal verileri olanlar için Dünya Bankasının erişime açık veri tabanından yararlanılırken, kukla değişkenlere ise sahip olunan belli özellikler göz önünde bulundurularak (Heckman, 1975; Karafiath, 1988; LaVeist, 1995; Atakan, 2008; Acaravcı ve Bostan, 2011; Gujarati ve Porter, 2014) veriler atanmıştır.

Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlerin belirlendiği ve 26 yıllık bir dönemi kapsayan bu çalışmada biri bağımlı, 41'i bağımsız olmak üzere toplam 42 değişkenle analiz sürecine başlanmıştır. Bağımsız değişkenlerden üç değişkene ait veriler program ile uyumlu olmadığı için bu değişkenler analiz yapılırken kullanılmamıştır. Akabinde çoklu doğrusal bağlantı testi Varyans Artış Faktörü (Variance Inflation Factors - VIF) yapılmıştır. VIF değeri 10 ve üzeri olan bağımsız değişkenlerin (Sevinç, 2013: 2) diğer bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı için 14 değişken daha devre dışı bırakılmış ve toplamda 24 değişken üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

Değişkenlerin kullanım durumlarını gösteren bilgilerin anlaşılır olması için bir arada verilmeleri öngörülmüş ve değişkenlere ait kullanım durumlarını gösteren bilgiler Tablo 1'de verilmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi analizler 41 bağımsız değişkenin 24'ü üzerinden yapılmıştır. Analize tabi tutulan değişkenler ekonomik, Sosyo-demografik, turizm-seyahat ve teknoloji ile ilgili değişkenlerdir. Turizm talebi ile turizm talebini etkileyen faktörler arasındaki ilişki regresyon modeli yardımıyla açıklanmıştır.

Tablo 1. Araştırmadaki Değişkenler ve Kullanım Durumları

	DEĞİŞKEN	KULLANIM DURUMU
Y	Milliyetlerine Göre Turist Sayısı (Bağımlı)	Kullanıldı
X ₁	GSYH (Dolar)	Kullanıldı
X ₂	Kişi Başı Harcanabilir Gelir (Dolar)	Kullanıldı
X ₃	Yıllık Büyüme Oranı	Kullanıldı
X ₄	Gini Katsayısı (%)	Kullanıldı
X ₅	İstihdam (İşgücü)	Kullanıldı
X ₆	İşsizlik (Yüzde)	Kullanıldı
X ₇	Gider (GSYH %'si)	Kullanıldı
X ₈	Hizmet Ticareti (GSYH %)	Kullanıldı
X ₉	Reel Döviz Kuru İndeksi (2010=100 Dolar)	Kullanıldı
X ₁₀	Yaşayan Türk Nüfusu (20 bin ve üzeri)	Kullanıldı
X ₁₁	Nüfus (Say)	Kullanıldı
X ₁₂	Ortalama Ömür	Kullanıldı
X ₁₃	Doğum Sayısı	Kullanıldı
X ₁₄	Ölüm Sayısı	Kullanıldı
X ₁₅	Kentleşme Oranı	Kullanıldı
X ₁₆	65 Yaş Üstü Nüfus	Kullanıldı
X ₁₇	Seyahat Hizmetleri (Hizmet İthalatının %'si)	Kullanıldı
X ₁₈	Uluslararası Seyahat Eşyası Harcamaları (Dolar)	Kullanıldı
X ₁₉	Ulaştırma Hizmetleri (Hizmet İthalatının %'si)	Kullanıldı
X ₂₀	Uluslararası Turizm (Sayı, Gelenler)	Kullanıldı
X ₂₁	Havayolu Taşımacılığı	Kullanıldı
X ₂₂	İletişim Bilgisayar vb. (Hizmet İhracatının %'si)	Kullanıldı
X ₂₃	İnternet Kullanan Bireyler (Nüfusun %'si)	Kullanıldı
X ₂₄	İletişim Bilgisayar vb. (Hizmet İthalatının %'si)	Kullanıldı
-	Enflasyon Oranı	Veri Uyumsuzluğu (Kullanılmadı)
-	Uluslararası Turizm Kalkış (Sayı)	Veri Uyumsuzluğu (Kullanılmadı)
-	ARGE Harcamaları (GSYH %'si)	Veri Uyumsuzluğu (Kullanılmadı)
-	Türkiye'ye Karayolu Uzaklığı	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	Gelişmişlik Seviyesi	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	Vize Uygulaması	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	Dini İnanç	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	Türkiye ile Tarihi Yakınlık	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	Türkiye ile Tarihi Benzerlik	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	Tarihi Önem	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	Resmi Dil	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	İklim	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	Komşuluk	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	Siyasi Konjonktür	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	Türkiye'ye Havayolu Uzaklığı	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	Tüketici Fiyat Endeksi (2010 = 100)	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)
-	Uluslararası Turizm Harcamaları (Dolar)	Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu (Kullanılmadı)

Bu bağlamda Bağımlı değişken olan Milliyetlerine göre Türkiye'ye gelen turist sayısı ile bağımsız değişkenler arasındaki bağıntı aşağıdaki regresyon denklemi (modeli) ile verilmiştir.

$$Y_{it} = \alpha + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2ci} + \beta_3 X_{3it} + \beta_4 X_{4it} + \beta_5 X_{5it} + \beta_6 X_{6it} + \beta_7 X_{7it} + \beta_8 X_{8it} + \beta_9 X_{9it} + \beta_{10} X_{10it} + \beta_{11} X_{11it} + \beta_{12} X_{12it} + \beta_{13} X_{13it} + \beta_{14} X_{14it} + \beta_{15} X_{15it} + \beta_{16} X_{16it} + \beta_{17} X_{17it} + \beta_{18} X_{18it} + \beta_{19} X_{19it} + \beta_{20} X_{20it} + \beta_{21} X_{21it} + \beta_{22} X_{22it} + \beta_{23} X_{23it} + \beta_{24} X_{24ct} + v_i + \epsilon_{it}$$

Araştırmanın analiz sürecini araştırma soruları belirlemiştir. Bu bağlamda araştırmanın dört adet ana sorusu ve bu ana soruların da 24 adet alt sorusu bulunmaktadır. Araştırmadaki ana sorular aşağıda verilmektedir;

Ana Soru 1: Avrupa ülkelerinin ekonomik yapıları Türkiye'ye yönelik turizm talebini nasıl ve ne yönde etkilemektedir?

Ana Soru 2: Avrupa ülkelerinin sosyo-demografik yapıları Türkiye'ye yönelik turizm talebini nasıl ve ne yönde etkilemektedir?

Ana Soru 3: Avrupa ülkelerinin turizm ve seyahat yapıları (özellikleri) Türkiye'ye yönelik turizm talebini nasıl ve ne yönde etkilemektedir?

Ana Soru 4: Avrupa ülkelerinin teknolojik yapıları Türkiye'ye yönelik turizm talebini nasıl ve ne yönde etkilemektedir?

Araştırmada verilerin analiz edilmesinde panel veri analizi kullanılmış ve Stata 14.2 programından yararlanılmıştır. Yatay kesit verisinin zaman boyutundan küçük olması araştırmada kullanılan panelin kısa panel (Tarı, 2016: 475) (41 değişken>26 yıl) olduğu göstermektedir. Zaman serisinin içerisinde değişkenler arasındaki gözlemlerde (veri eksikliği) farklılık söz konusudur (Tatoğlu, 2016: 5). Araştırma kapsamında oluşturulan panelin dengesiz panel olduğu söylenebilir. Çalışma kapsamında Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde çoklu regresyondan faydalanılmış ve doğrusal panel veri modellerinin test edilmesinde kullanılan modellerden olan sıradan en küçük kareler, sabit etkiler ve rassal (tesadüfi) etkiler modellerinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde Avrupa'dan Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlerin tespitine ilişkin bulgular yer almaktadır. Avrupa için Batı Avrupa ve Avrupa Birliği olmak üzere üç farklı ülke grubu için elde edilen veriler dengesiz panel olarak bir veri tabanına aktarılmıştır. 26 yıllık verileri kapsayan bu panel veri analizi sayesinde Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörler iki farklı Avrupa grubu için analiz edilmiş ve kısımda bunlar raporlanmıştır. Faktörlere ilişkin tahminler "en küçük kareler, sabit etkiler ve rassal etkiler modellerinin her biri için yapılmıştır. Daha sonra modellere ait istatistiksel ön görümler dikkate alınarak hangi yöntemin kullanılacağına karar verilmiştir.

Tablo 2. AB'nin Betimleyici İstatistikleri

Değişken	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Min. Değer	Maksi. Değer
GSYH	746	4.93e+11	7.75e+11	6.52e+08	3.89e+12
Harc. MG	688	21288.79	17353.73	-9.753427	82019.95
Büyüme Oranı	640	2.8178	5.629952	-28.93297	33.7
Gini Katsayısı	320	308.5613	4967.265	23.7	88888
İstihdam	754	8556454	1.04e+07	147806	4.35e+07
İşsizlik	754	10.2634	7.161369	1.8	37.25
Gider	669	36.11511	7.90885	15.95481	62.24209
Hizmet Ticareti	692	26.51293	34.28873	5.476721	301.3771
Reel Döviz Kuru	731	97.49596	15.48051	41.12562	152.4943
Türk Nüfusu	754	0.5172414	0.5000343	0	1
Nüfus	754	1.75e+07	2.17e+07	414	8.27e+07
Ortalama Ömür	754	77.40981	3.173045	69.4	83.5
Doğum Sayısı	754	167979.8	219275.6	6	812553
Ölüm Sayısı	754	154853.8	201299	39	898246
Kentleşme	753	68.85007	13.58855	37.25	97.9
65+ Nüfus	754	2913174	3931409	28468	1.77e+07
Turist Sayısı	714	405398.3	754399	1105	5580792
Seyahat Hizmetleri	673	25.73671	11.51515	1.346801	76.87146
Seyahat Eşyası Harcaması	664	1.08e+10	1.72e+10	5000000	9.33e+10
Ulaştırma Hizmetleri	659	25.39266	11.04258	0.287464	57.98066
Uluslararası turizm	664	1.21e+10	1.98e+10	1.30e+07	1.06e+11
Havayolu Taşımacılığı	690	1.76e+07	2.76e+07	644.1	1.54e+08
İletişim bilgisayar (ihracat)	674	37.04377	22.78054	-379.717	74.61359
İnternet Kullanan Bireyler	733	43.5383	33.01782	.002339	98.24002
İletişim bilgisayar (ithalat)	659	41.23348	13.69339	6.778477	82.75012

Tablo 2'de AB'nin Türkiye'ye yönelik turizm talebinin betimleyici istatistikleri yer almaktadır. İlgili bölgeye ait veri tabanında veri işlenmiş maksimum gözlem sayısının 754 olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca

sosyo-demografik değerler başta olmak üzere çok sayıda değişkenin bütün gözlem değerleri için verilerin işlendiği görülmektedir. 1992-2017 zaman periyodunda Avrupa Birliğinden Türkiye'ye gelen turistlerin ortalaması 405398.3'tür. Bu sayı bütün ülke gruplarını içine alan genel değerlendirmenin iki katına yakındır.

Söz konusu bölge için kentleşme oranı ortalaması %68 seviyelerindedir. Ayrıca bütün ülkeler için ilgili tarih aralığında işlenmiş maksimum turist sayısı 5 milyon 580 bin seviyelerinde, minimum sayı ise 1.105'tir. Araştırmaya göre AB'de de internet kullanan bireylerin ortalamaması yaklaşık %43,5 seviyelerindedir. Tablo 5.3'e göre Avrupa birliğinin iletişim ve bilgisayar vb. harcamaları hizmet ithalatının ortalama %41'i iken, iletişim ve bilgisayar vb. gelirleri hizmet ihracatının ortalama %37'si civarındadır.

Batı Avrupa, AB'ye göre daha dar bir bölge olup, daha fazla gelişmiş devleti barındıran bir ülke grubudur. Bu değerlendirmenin Türkiye'ye yönelik talebi etkileyen faktörlere yansımalarının da olacağı düşünülmektedir. Tablo 3'te Batı Avrupa bölgesinin Türkiye'ye yönelik turizm talebinin betimleyici istatistikleri yer almaktadır. Bölge için veri işlenen toplam maksimum gözlem sayısı 546'dır. Bölgeden Türkiye'ye gelen turistlerin ortalaması 26 yıllık dönem için 453408.3'tür. Bu daha önce işlenen AB ülkelerinin talebinden ortalama olarak daha yüksektir. 0,57'lik ortalama ile bölgede yaşayan Türk nüfusun yaşamayan ülkelere kıyasla çoğunlukta olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Batı Avrupa'nın Betimleyici İstatistikleri

Değişken	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Min. Değer	Maksi. Değer
GSYH	546	6.59e+11	8.47e+11	6.13e+09	3.89e+12
Harc. MG	500	27180.22	16685.33	-9.753427	82019.95
Büyüme Oranı	486	2.893922	6.060619	-28.93297	33.7
Gini Katsayısı	249	387.6502	5631.098	24.9	88888
İstihdam	546	1.07e+07	1.14e+07	147806	4.35e+07
İşsizlik	546	7.928908	4.428021	1.8	27.47
Gider	517	36.81372	8.166532	15.95481	62.24209
Hizmet Ticareti	501	28.76126	39.78613	7.898113	301.3771
Reel Döviz Kuru	546	97.94689	12.4369	43.90381	152.4943
Türk Nüfusu	546	0.5714286	0.4953255	0	1
Nüfus	546	2.18e+07	2.39e+07	414	8.27e+07
Ortalama Ömür	546	78.54615	2.649271	69.4	83.5
Doğum Sayısı	546	209622.9	242603.5	6	812553
Ölüm Sayısı	546	189093.7	222477	39	898246
Kentleşme	545	74.57128	10.31004	49.13	97.9
65+ Nüfus	546	3686679	4343671	28468	1.77e+07
Turist Sayısı	546	453408.3	825514	1105	5580792
Seyahat Hizmetleri	481	24.88291	9.518279	3.192168	51.7113
Seyahat Eşyası Harcaması	483	1.45e+10	1.88e+10	2.82e+08	9.33e+10
Ulaştırma Hizmetleri	467	23.77003	10.797	.287464	54.51021
Uluslararası turizm	483	1.63e+10	2.17e+10	2.82e+08	1.06e+11
Havayolu Taşımacılığı	507	2.36e+07	2.99e+07	460600	1.54e+08
İletişim bilgisayar (ihracat)	482	39.01089	15.18966	0.3163742	74.61359
İnternet Kullanan Bireyler	542	47.79101	33.90539	0.0482916	98.24002
İletişim bilgisayar (ithalat)	467	42.95896	12.94148	14.22855	82.75012

Bölge ülkeleri arasında kentleşme ortalama %77, ortalama ömür ise 78 seviyelerindedir. Bu iki ortalama değer de daha önce ele alınan AB ülke grubuna göre daha yüksektir. Bu iki ülke grubuna göre yüksek çıkan ve önemli kabul edilen diğer bir ortalama değer ise internet kullanan bireylerin oranıdır. Bölgede günümüzde nüfusun nerdeyse tamamına yakını internet kullanabilmektedir. Ayrıca bölge genelinde

yaklaşık 3,6 milyon 65 yaş üstü nüfus yaşamaktadır. Bölgede ortalama yıllık büyüme oranı yaklaşık %2,8 iken, işsizlik oranı ortalama %8 civarındadır.

Tablo 4. AB'nin Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebinin Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Batı Avrupa			Avrupa Birliği		
	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)
	En Küçük Kareler	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler	En Küçük Kareler	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler
GSYH	-2.24e-07 (1.79e-07)	-2.51e-08 (2.14e-07)	-2.24e-07 (1.79e-07)	-8.85e-08 (1.73e-07)	1.80e-07 (2.07e-07)	-8.85e-08 (1.73e-07)
Kişi Harcanabilir MG	-2.148 (2.852)	-1.815 (5.933)	-2.148 (2.852)	-6.828*** (2.558)	-6.274 (5.327)	-6.828*** (2.558)
Büyüme Oranı	-11,266*** (3,254)	-2,128 (6,954)	-11,266*** (3,254)	-5,595* (3,065)	3,258 (5,483)	-5,595* (3,065)
Gini katsayısı	1.420 (2.064)	1.432 (1.997)	1.420 (2.064)	1.086 (2.219)	1.631 (2.068)	1.086 (2.219)
İstihdam	0.252*** (0.0291)	0.0414 (0.158)	0.252*** (0.0291)	0.212*** (0.0249)	0.0822 (0.0828)	0.212*** (0.0249)
İşsizlik	25,149*** (8,281)	13,753 (12,359)	25,149*** (8,281)	-24,162*** (5,293)	9,921 (10,650)	-24,162*** (5,293)
Gider	2,929 (4,026)	-2,953 (6,951)	2,929 (4,026)	-2,886 (2,906)	-2,192 (5,861)	-2,886 (2,906)
Hizmet ticareti	2,403* (1,317)	-689.9 (3,106)	2,403* (1,317)	2,481*** (946.9)	-1,217 (3,093)	2,481*** (946.9)
Reel Döviz Kuru	-3,742* (2,062)	4,644 (3,736)	-3,742* (2,062)	-458.1 (1,965)	7,284** (3,062)	-458.1 (1,965)
Türk Nüfusu	76,072 (79,273)		76,072 (79,273)	118,132** (47,670)	-	118,132** (47,670)
Nüfus	-0.162*** (0.0140)	-0.111 (0.0781)	-0.162*** (0.0140)	-0.154*** (0.0132)	-0.146** (0.0610)	-0.154*** (0.0132)
Ortalama Ömür	1,432 (14,898)	-155,804*** (54,552)	1,432 (14,898)	-14,395 (11,145)	-191,949*** (46,517)	-14,395 (11,145)
Doğum Sayısı	0.0662 (0.112)	-0.00666 (0.106)	0.0662 (0.112)	0.0576 (0.120)	-0.00143 (0.108)	0.0576 (0.120)
Ölüm Sayısı	0.399*** (0.129)	0.261** (0.121)	0.399*** (0.129)	0.414*** (0.137)	0.228* (0.123)	0.414*** (0.137)
Kentleşme	-2,511 (3,236)	48,273** (18,467)	-2,511 (3,236)	262.5 (2,134)	54,032*** (16,063)	262.5 (2,134)
65+ Nüfus	0.299*** (0.0426)	0.330*** (0.100)	0.299*** (0.0426)	0.331*** (0.0436)	0.347*** (0.0882)	0.331*** (0.0436)
Seyahat Hizmetleri	-11,447*** (3,342)	-4,023 (5,869)	-11,447*** (3,342)	-4,675** (2,242)	6,840* (3,660)	-4,675** (2,242)
Uluslararası Seyahat Eşyası Harcaması	0.000145*** (2.16e-05)	7.79e-05** (3.11e-05)	0.000145*** (2.16e-05)	0.000174*** (2.11e-05)	5.66e-05* (3.14e-05)	0.000174*** (2.11e-05)
Ulaştırma Hizmetleri	7,932*** (2,794)	10,571** (4,728)	7,932*** (2,794)	2,854 (2,473)	2,854 (3,543)	2,854 (2,473)
Uluslararası Turizm (Gelenler)	-9.76e-05*** (1.98e-05)	-5.85e-05** (2.49e-05)	-9.76e-05*** (1.98e-05)	-0.000125*** (1.98e-05)	-5.17e-05** (2.53e-05)	-0.000125*** (1.98e-05)
Havayolu Taşımacılığı	0.000162 (0.00220)	0.0194*** (0.00727)	0.000162 (0.00220)	0.00183 (0.00226)	0.0216*** (0.00695)	0.00183 (0.00226)
İletişim Bilgisayar vb. (İhracat)	929.4 (2,649)	-472.7 (2,795)	1,403 (1,567)	-751.1 (2,011)	-1,670 (2,378)	-751.1 (2,011)
İnternet Kullana Bireyler	584.4 (1,154)	3,948** (1,925)	2,451*** (821.7)	1,311 (956.3)	6,316*** (1,805)	1,311 (956.3)
İletişim Bilgisayar vb. (İthalat)	5,670* (3,211)	7,481* (4,061)	6,077*** (1,918)	3,645 (2,357)	864.8 (3,280)	3,645 (2,357)
Sabit	-180,720 (1.160e+06)	8.229e+06** (3.832e+06)	-180,720 (1.160e+06)	925,077 (774,047)	1.095e+07*** (3.161e+06)	925,077 (774,047)
Gözlemler	170	170	170	195	195	195
R ²	0.963	0.834	0.963	0.950	0.805	0.950
Sıralama	18	18	18	25	25	25

Standart hata; *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Tablo 4 Avrupa Birliği ve Batı Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye yönelik olan turizm talebini etkileyen faktörlere ilişkin üç model için regresyon ve anlamlılık değerlerini içermektedir. Hangi modelin kullanılacağı ile ilgili ilk olarak Breusch-Pagan LM testi yapılmış ve "H0: Birim etkinin varyansı sifıra eşittir." hipotezi test edilmiştir. LM testi sonucunda hipotez kabul edilmiş ($\text{prob} > \chi^2 = 1,0000 > 0,05$) ve en küçük kareler (OLS) modelinin tahmin için en uygun model olduğuna karar verilmiştir. Bu nedenle her iki ülke grubu için de değerlendirmeler OLS modeli üzerinden yapılmaktadır. Tablo 4'te AB ve Batı

Avrupa regresyon modellerinin aynı tabloda verilerek karşılaştırma yapılmasında kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır.

Avrupa Birliği ülkelerinin ekonomik değişkenlerinden kişi başı harcanabilir gelir, işsizlik oranı ve yıllık büyüme oranı Türkiye turizm talebini negatif olarak etkilerken, istihdam ve hizmet ticareti pozitif olarak etkilemektedir. Batı Avrupa ülkeleri için ekonomik değişkenlerden yıllık büyüme oranı ve reel döviz kuru ile Türkiye turizm talebi arasında negatif ilişki söz konusu iken, istihdam, işsizlik ve hizmet ticareti ile ülkenin turizm talebi arasında pozitif ilişki söz konusudur. Bu değişkenlere ait etkiler %90, 95 ve 99 güven aralıklarında gerçekleşmektedir. AB ülkelerinde işsizlik bir birim arttığında, Türkiye'ye yönelik turizm talebi 24,1 birim azalmaktadır. Aynı şekilde, kişi başı harcanabilir gelirden meydana gelen bir birimlik artış, ülkenin turizm talebinde 6,8 birimlik bir azalmaya sebep olmaktadır. Bunun yanında; AB ülkelerinde hizmet ticaretinde oluşacak bir birimlik artış, Türkiye'nin turizm talebini 2,4 birim arttırmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde istihdam bir birim arttığında bu ülkelere Türkiye'ye yönelik turizm talebi 0,25 birim, hizmet ticareti bir birim arttığında ise 2,4 birim artmaktadır. Buna karşın, reel döviz kuru bir birim arttığında ilgili ülkelere Türkiye'ye yönelik talep 3,7 birim azalmaktadır. Bu sonuçlar Biçen (2004) ile Demirel ve arkadaşları (2013) tarafından yapılan araştırmaların sonuçları ile de benzerlik göstermektedir.

AB ülkeleri ile ilgili sosyo-demografik değişkenlerden ülkede yaşayan Türk nüfusunun olması, toplam ülke nüfusu, ölüm sayısı ve 65 yaş üstü nüfus değişkenleri Türkiye'ye yönelik turizm talebi ile ilişkisi olan değişkenler olmuştur. Batı Avrupa ülke grubu için sosyo-demografik değişkenlerden nüfus (negatif), ölüm sayısı (pozitif) ve 65 yaş üstü nüfus (pozitif) değişkenlerinin üçü de Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkilemektedir. Bu değişkenler ait etkiler %95 ve 99 güven aralıklarında gerçekleşmektedir. Örneğin AB'de 65 yaş üstü nüfusta meydana gelebilecek bir birimlik artış Türkiye'nin turizm talebinde 0,33'lük bir artışı beraberinde getirmektedir.

Avrupa birliği ülkelerinden turizm ve seyahatle ilgili olan değişkenlerden seyahat hizmetleri ve uluslararası turizm ile Türkiye'ye yönelik turizm talebi arasında negatif bir ilişki tespit edilirken, uluslararası seyahat eşyası harcaması değişkeni ile pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Batı Avrupa'dan ise Türkiye'ye yönelik turizm talebini seyahat hizmetleri ve uluslararası turizm değişkenleri negatif etkilerken, uluslararası seyahat eşyası harcaması ve ulaştırma hizmetleri pozitif etkilemektedir. Bu değişkenler ait etkiler %95 ve 99 güven aralıklarında gerçekleşmektedir. Örneğin ulaştırma hizmetlerinde meydana gelen bir birimlik artış ülkeye olan turizm talebinde 7,9 birimlik bir artış meydana getirmektedir. Teknolojik değişkenler Avrupa Birliğinden Türkiye'ye olan talebini etkilemezken, Batı Avrupa ülkelerinden ise sadece iletişim ve bilgisayar harcamaları %90 güven aralığında Türkiye'ye yönelik turizm talebini pozitif olarak etkilemiştir. Ayrıca Batı Avrupa ülke grubu bağlamında en küçük kareler modeli için model açıklayıcılığı gösteren R² değeri %96,3 iken, AB ülke grubu için %95 seviyelerindedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Öncelikle etkinin yönü ve şiddeti değişmekle birlikte, Avrupa Birliği ve Batı Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye yönelik turizm talebinin test edilen değişken grupları arasında en çok ekonomik değişkenlere duyarlı bir görüntü sergilediği görülmektedir. Bunun yanında, ilgili ülkelere Türkiye'ye yönelik talebinde en az belirleyici olan değişken grubu teknolojidir.

AB ülkelerinden Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen ekonomik değişkenler ile ilgili ilginç sonuçlar elde edilmiştir. Öncelikle kişi başı harcanabilir gelir ve büyüme oranı Türkiye'ye yönelik turizm talebi ile negatif bir ilişki içerisindedir. Bu durum daha önce de ifade edildiği gibi, harcanabilir gelir artışı ile büyüme olgusunun alternatif destinasyonları tercih etme gibi bir süreci de beraberinde getirdiği söylenebilir. Bunun yanı sıra ekonomik değişkenlerden beklenen sonuçları veren değişkenler de ortaya çıkmıştır. Örneğin istihdam ve hizmet ticareti Türkiye'ye yönelik turistik talebi olumlu etkilerken, işsizlik ve turizm talebi arasında beklendiği gibi negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

AB ülkelerinde yaşayan Türk nüfusu, Türkiye'ye yönelik turizm talebini belirleyen önemli sosyo-demografik değişken olarak ön plana çıkmıştır. AB'de yaşayan Türklerin turizm talebini teşvik edecek seviyede olumlu bir katkı sağladıkları ve bir bakıma gönüllü birer tanıtım elçisi ve ağızdan ağıza pazarlamanın Türkiye lehine birer uygulayıcısı gibi bir rol üstlendikleri söylenebilir. Turizm ve seyahat

değişkenlerinden ön plana çıkan önemli değişkenlerin başında seyahat hizmetleri gelmektedir. Çünkü seyahat hizmetlerindeki artışın Türkiye'ye olan talebi pozitif olarak etkilemesi beklenirken, bu etki negatif yönde olmuştur. Ancak seyahat hizmetleri sadece turist göndermeyle ilgili bir kavram değil, ilgili ülkelerin turist çekme politika ve uygulamalarını da içermesi bu etkinin negatif olmasına aracılık etmiş olabilir. Nitekim durum bu şekilde değerlendirildiğinde, konu Türkiye'ye yönelik turizm talebiyle negatif ilişkisi tespit edilen uluslararası turizm değişkeninin sonuçları ile de örtüşmektedir.

Batı Avrupa, AB'nin de üyesi olan devletlerden oluşmaktadır. Ancak Batı Avrupa ülkeleri nispeten daha gelişmiş ülkelerden oluştuğundan, bu ülkelerden Türkiye'ye yönelik turizm talebini de etkileyen unsurlar farklılıklar göstermektedir. Örneğin işsizlik AB bölgesi için Türkiye'ye yönelik talep ile negatif ilişki içerisindeyken, Batı Avrupa için bu ilişki pozitifdir.

Batı Avrupa ülkeleri için diğer ilginç bir sonuç da reel döviz kurunun Türkiye'ye yönelik turizm talebini negatif etkilemesidir. Yani reel döviz kuru yükseldikçe, bu bölgelerden Türkiye'ye yönelik turizm talebi düşmektedir. Bu olağan bir durumdur. Çünkü bu durumda ulusal para değer kaybetmekte, alım gücü düşmekte ve ileriye dönük beklentiler olumsuzlaşmaktadır. Hatta bu durumun en çok etkilediği alanların başında turizm ve seyahat gelir. Böyle durumlarda yurt dışı seyahat planlamalarında iptal veya ertelemeler dahi yaşanabilmektedir. İşsizlik Türkiye'ye Batı Avrupa'dan olan turizm hareketlerini pozitif etkilemektedir. Normalde negatif beklenen bu etkinin bazı ülke grupları için pozitif çıkması, ekonomik gelişmişlik ve sosyal refah ile açıklanabilir. Nitekim bu bölgedeki insanların refahı zaten yüksek olduğu için işsizlik seyahat etmelerine imkân sağlayacak boş zaman kavramına aracılık etmiş olabilir. Batı Avrupa'nın 27 bin doların üzerinde ortalama kişi başı harcanabilir milli gelir ile analizi yapılan bütün ülke grupları içerisindeki en yüksek gelire sahip olması da bunun bir göstergesi olarak ifade edilebilir.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

1- Yazar(lar)ın Katkıları

ÜŞ: Çalışma fikrinin oluşturulması, verilerin toplanması ve tasnifi, kaynak taraması, sonuçların yorumlanması, makale yazımı ve yayınlama süreci;

BZ: Çalışmanın eleştirel incelemesi ve son okuması;

2- Bu çalışma Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde sunulan "Türkiye'nin Turizm Talebini Etkileyen Faktörlerin Sosyo-Ekonomik Açısından Ampirik Olarak Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezinden geliştirilmiştir.

3- Çalışmamız sırasında bize destek ve katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kenan ERKAN ve Arş. Gör. Abdüssamed KOÇ'a teşekkürlerimizi sunarız.

4- Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

5- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

6- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur. Çünkü çalışmada analiz edilen veriler açık erişimli resmi kurumlardan elde edilmiş istatistiklerdir.

7- Bu makalede araştırma ve yayım etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

Acaravcı, A. ve Bostancı, F. (2011). Makroekonomik değişkenlerin etkisinde yabancı yatırımlar üzerine etkileri: Türkiye ekonomisi için ampirik bir çalışma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 56-68

Akış, S. (1998). A compact econometric model of tourism demand for Turkey. *Tourism Management*, 19(1), 99-102.

Aktaş, C. (2005). Türkiye'nin turizm gelirini etkileyen değişkenler için en uygun regresyon denkleminin belirlenmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2), 163-174.

- Alaeddinoğlu, F. (2006). *Van İl'inin turizm potansiyelinin belirlenmesi ve planlamaya yönelik öneriler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atakan, T. (2008). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda haftanın günü etkisi ve ocak ayı anomalilerinin ARCH-GARCH modelleri ile test edilmesi. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 37(2), 98-110.
- Avcıkurt, C. (2003). *Turizm Sosyolojisi; Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aydın, A., Darıcı, B., ve Taşçı, H. (2015). Uluslararası turizm talebini etkileyen ekonomik faktörler: Türkiye üzerine bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (45), 143-177.
- Biçen, S. (2004). *Kur dalgalanmalarının dış turizm talebi üzerine etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Crouch, G. (1995), A meta-analysis of tourism demand. *Annals of Tourism Research*, 22(1), 103-118.
- Çımat, A. ve Bahar, O. (2003). Turizm sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki yeri ve önemi. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, (6), 1-18
- Demirel, B., Alparlan, B., Bozdağ, E. G. ve İnci, A. G. (2013). The impact of exchange rate volatility on tourism sector: A case study, Turkey. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 117-126
- Dritsakis, N. (2004). Cointegration analysis of German and british tourism demand for Greece. *Tourism Management*, 25, 111-119.
- Dritsakis, N., & Athanasiadis, S. (2000). An econometric model of tourist demand: The case of Greece. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 7(2), 39-49.
- Çeken, H., Ateşoğlu, L., Dalgın, T. ve Karadağ, L. (2018). Turizm talebine bağlı olarak uluslar arası turizm hareketlerindeki gelişmeler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 71-85
- Gholipour, H. F., Tajaddini, R., ve Al-mulali, U. (2014). Does personal freedom influence outbound tourism? *Tourism Management*, 41, 19-25.
- Görmüş, Ş., ve Göçer, İ. (2010). Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlerin panel veri yöntemiyle analiz edilmesi. *11. Ulusal Turizm Kongresi*, Kuşadası, 2-5 Aralık, 2010, 44-57.
- Gujarati D. N. ve Porter, D. C. (2014). *Temel ekonometri*. Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen (Çev.), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Güneş, E., ve Kabadayı, B. (2015). Türkiye turizm talebini açıklamaya yönelik bir panel çekim modeli analizi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 31-46.
- Habibi, F., Abdul Rahim, K., ve Chin, L. (2008). *United Kingdom and United States tourism demand for Malaysia: A cointegration analysis*. p.1-16. MPRA Papers.
- Heckman, J. J. (1975). *Dummy endogenous variables in a simultaneous equation system*. National Bureau of Economic Research, Inc. 204 Junipero Serra Boulevard, Stanford, CA 94305
- İbiş, S. ve Batman, O. (2015), Bölgesel kalkınmada turizmin rolünün yerel halkın görüşleri çerçevesinde belirlenmesi. *İkinci Turizm ve Yönetim Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, 476-490, Kuşadası/Aydın.
- İçöz, O., Var, T. ve Kozak, M. (1997). Tourism demand in Turkey. *Research Notes And Reports*. PII: S0160-7383 (97)00069-8.
- Jintranun, J., Sriboonchitta, S., Calkins, P., ve Chaiboonsri, C. (2011). Thailand's international tourism demand: Seasonal panel unit roots and the related cointegration model. *Review of Economics & Finance*, 63-76.
- Kar, M., Zorkirişçi, E. ve Yıldırım, M. (2004). Turizmin ekonomiye katkısı üzerine ampirik bir değerlendirme. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, (8), 87-112

- Karafiath, I. (1988). Using dummy variables in the event methodology. *The Financial Review*, 23(3), 351-357.
- Kaya, A. A., ve Canlı, B. (2013). Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm talebinin belirleyenleri: panel veri yaklaşımı. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 13(2), 43-54.
- LaVeist, T. A. (1995). Beyond dummy variables and sample selection: what health services researchers ought to know about race as a variable. *HSRK Health Services Research*, 29(1), 1-16
- Lim, C. (1997). Review of international tourism demand models. *Annals of tourism research*, 24(4), 835-849.
- Lim, C., ve McAleer, M. (2002). A cointegration analysis of annual tourism demand by Malaysia for Australia. *Mathematics and Computers in Simulation*, 59(1-3), 197-205.
- Ouerfelli, C. (2008). Co-integration analysis of quarterly European tourism demand in Tunisia. *Tourism Management*, 29(1), 127-137.
- Schiff, A., ve Becken, S. (2011). Demand elasticity estimates for New Zealand tourism. *Tourism Management*, 32(3), 564-575.
- Selçuk, G. N. ve Çatal, M. F. (2007). Turizmin Erzurum ekonomisi için önemi, *Ekev Akademi Dergisi*, 11(31), 297-306
- Sevinç, E. (2013). *Çoklu regresyon korelasyon analizinde varsayımdan sapmalar ve çimento sektörü üzerine uygulama*. 30 Mayıs 2019 tarihinde <http://serpam.org/wp-content/uploads/Sevinc2013.pdf> adresinden erişildi.
- Şengel, Ü. (2015). *Bitlis ilinin kalkınmasında turizmin rolü: yerel paydaşlar üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Taptık, Y. ve Keleş Ö. (1998). *Kalite savaş araçları*. İstanbul: KalDer Yayınları.
- Tarı, R. (2016). *Ekonometri: Geleneksel yöntemleri, zaman serileri analizi, panel veri analizleri*. Kocaeli: KÜV Yayınları
- Tatoğlu, F.Y. (2016). *Panel veri ekonometrisi stata uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Topallı, N. (2015). Turizm sektörünün Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerine etkisi: 1963-2011. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7(14), 339-352
- Wang, Y. S. (2009). The impact of crisis events and macroeconomic activity on Taiwan's international inbound tourism demand. *Tourism Management*, 30, 75-82.
- Yeşiltaş, M. ve Öztürk, İ. (2008). Bölgesel kalkınma çerçevesinde alternatif turizm faaliyetlerine yönelik bir değerlendirme: Sivas Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 9(1), 1-18.